

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀՆԱՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՏՄԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ

ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Մկրտչյան Ռ. (ԵՊՀ, Հայաստան)

ruzanant@yahoo.com

Բանալի բառեր՝ հնամարդաբանություն, կենսահնագիտություն,
կենսափաստ:

Հայաստանի հնամարդաբանության ծնունդը կարելի է հաշվել 1929 թվականից, երբ Վ. Բոլնակը լույս ընծայեց Ե. Լալայանի Սևանի ավազանի պեղումներից հավաքագրված երկաթեդարյան գանգաբանական հավաքածուն, դասակարգեց այն երկարագանգ մարդաբանական տիպերի համակարգում՝ ամրակայելով հայերի եկվորության և էթնոսի հյուսիսային ծագումնաբանության կողմնակիցների տեսությունները:

Շուրջ կեսդարյա ընդմիջումից հետո Հայաստանի հնամարդաբանության լուրջ առաջընթաց արձանագրեց Վ. Ալեքսեևը կովկասյան ազգերի ծագումնաբանությանը նվիրված իր աշխատության մեջ, ներկայացնելով Հայաստանի գանգաբանական հավաքածուների համահավաքը և համապատասխան մարդաբանական բնութագրերի զարգացումները հնագիտական շրջափուլերի շարունակականության համատեքստում: Հեղինակը կրկին փաստագրեց բրոնզ-երկաթեդարյան բնակչության գլխի երկարակերպությունը, առանձնացնելով երկու՝ նրբակազմ և զանգվածեղ տարբերակ: Նա իր չափագրած նյութերի դիմային կմախքի ընդհանրական երկարակերպությունը, քթի խիստ պրոֆիլավորվածությունը համարեց տարածաշրջանում անփոփոխ՝ սկսած էնեոլիթյան ժամանակաշրջանից և հայերի մարդաբանական

պորտրետի ձևաբանական առաջատարը, ըստ այդմ՝ ապացույցներ մատուցելով հայերի տեղաբնիկության կողմնակիցներին:

Այս տվյալները երկար ժամանակ օգտագործվում էին Կովկասի մարդաբանությամբ զբաղվող հեղինակների կողմից, որպես համեմատականներ, մեկնաբանվում էին էթնոժառանգաբանական վերակազմություններում և քանի որ գանգաբանական հավաքածուների զգալի մասը զուրկ էր ստույգ պատմամշակութային անձնագրավորումից, մարդաբանական տվյալներից ակնկալվող էթնիկական բնույթի տեղեկատվությունը նույնպես կասկածահարույց էր:

Հայաստանում հրատարակված և նորահայտ հնամարդաբանական հավաքածուների թվագրման, քարտեզագրման և մշակութային բնորոշումների անհրաժեշտությունը գիտաճյուղի զարգացման պարագայում դարձավ առաջնային անհրաժեշտություն: Հնագետներ Պ. Ավետիսյանը, Ա. Փիլիպոսյանը Վ. Բունակի և Վ. Ալեքսեևի հրատարակած որոշ մարդաբանական նյութերի համար գտան ստույգ թվագրություններ՝ համապատասխան թանգարանային հնագիտական հավաքածուների ուսումնասիրության շնորհիվ: Ինչպես նաև Հ. Սիմոնյանի, Ռ. Բադալյանի, Լ. Պետրոսյանի հետ մեկտեղ ներկայացրեցին նորահայտ հնամարդաբանական հավաքածուները (Թալին, Ներքին Գետաշեն, Հոռոմ, Վերին Նավեր, Լճաշեն և այլն) մանրամասն պատմամշակութային տեղեկատվությամբ: Այս աշխատանքների շնորհիվ ձևավորվեց Հայաստանի հնամարդաբանական նյութերի մի նոր համահավաք, որը պարբերաբար հրատարակվեց տողերի հեղինակի կողմից կովկասյան և եվրասիական տարածաշրջանների բրոնզ-երկաթեդարյան հնամարդաբանական հավաքածուների համեմատական վերլուծականներում: Արդյունքում Հայկական լեռնաշխարհի հարավային տարածքներում՝ կոնկրետ Վանի ավազանում, վաղ բրոնզի ժամանակահատվածում

տեղայնացվեցին նրբակազմ գանգաբանական տիպերը, իսկ հյուսիսային տարածքներում, հատկապես Սևանի ավազանում՝ երկարակերպ և զանգվածեղ տարբերակները՝ որպես եվրոպոիդ ռասայի ձևաբանորեն ծայրահեղ և հնագույն դրսևորումներ: Երկարադիմոթյամբ, մաքսիմալ պրոֆիլավորված և երկար քթի չափերով, Հայաստանի բրոզ-երկաթեդարյան բնակչությունը վերը նշված համեմատական դաշտում հռչակվեց ռեկորդակիր: Այսպիսով, Հայաստանի հնամարդաբանությունը, ավելի քան ութսունամյա կենսագրության օրոք, ներկայացավ քարտեզագրված, ձևաբանորեն տիպաբանված բրոնզ-երկաթեդարյան հնագիտական ժամանակահատվածի պատմամշակութային համատեքստում՝ ցուցաբերելով էթնոժառանգաբանական հիմնահարցերի լուսաբանման համեստ կարողություններ:

Ներկայումս հնամարդաբանական հավաքածուները հավաքագրվում և ուսումնասիրվում են նոր զարգացող կենսահնագիտության մեթոդներով և մեթոդաբանությամբ: Այս գիտաճյուղը տարբերվում է նախորդից, որ վերակազմում է ոչ թե հնահանրության էթնիկական պատմությունը, այլ կենսակերպը, աշխատում է ոչ միայն կմախքի չափագրական, այլ հիմնականում սեռատարիքային և հնաախտաբանական հատկանիշներով, մեկնաբանվում է ինչպես պատմամշակութային, այնպես էլ հնաէկոլոգիական տեղեկատվության դաշտում: Կենսահնագիտության ոլորտում, վերը նշված հնամարդաբանական հավաքածուների անհատական սեռատարիքային տվյալների հիման վրա, իրագործվել է Հայաստանի բրոնզ-երկաթեդարյան բնակչության ժողովրդագրական պատկերի վերակազմությունը: Փաստվել են արական սեռի կյանքի երկար տևողությունը իգականի նկատմամբ՝ հնահանրությունում ի հաշիվ տարեց տղամարդկանց մեծ թվի, կանանց մահացության մեծ ցուցանիշներն ակտիվ սերնդագործության տարիքում, Սևանի

ավագանի բրոնզեդարյան բնակչության երկարակեցությունը եվրասիական տարածաշրջանի համաժամանակյա համարժեք նյութերի համեմատական դաշտում:

Հնամարդաբանությունը և կենսահնագիտությունն արդյունավետ կարող են զարգանալ և ծառայել Հայաստանի պամագիտությանը, եթե կենսափաստը նույնպես դիտարվի որպես պատմական տեղեկատվություն պարունակող արժեքավոր սկզբնաղբյուր և հայրենական թանգարաններում հավաքագրվի՝ որպես ազգային գենոֆոնդի տվյալների բանկ:

PALEOANTHROPOLOGY OF ARMENIA IN HISTORICAL-CULTURAL CONTEXT AND
PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT

Mkrtchyan R. (Yerevan State University, Armenia)